

*Adame, oči otevři slyš, na nohy své se postav již, a řekni, jak ti
zamlouvá se ten nový svět v celé své kráse? Nedivíš se, co je tu
kvítí?*

A kterak slunce jasné svítí?

A což ta obloha olbřímí?

Líbí se ti to? Řekni mi!

Prievozska Rajska vánoční hra

Dospěli jsme do poloviny naší přednáškové řady a asi si již pomalu uvědomujete, že mluvit o smyslech jen jako o nervových podrážděních či vzruších, by dávalo jen malý nebo vůbec žádný smysl. Obvykle popisujeme čich jako podráždění nervů na čichové sliznici. Svět je plný vzrušení. Ovšem jednu věc určitě vzrušit nelze, totiž nerv. Nerv nepodráždíte, ani kdybyste se o to usilovně snažili celý život. Nanejvýš podráždíte jeho majitele. Lze samozřejmě říci: člověk má nějaké vjemy, pro které nutně potřebuje nervy, a na základě těchto vjemů je podrážděný. Ale to je hodně všeobecné, nic neříkající vyjádření. Místo toho se proto pokouším zkoumat, co taková dráždivá zóna je a jaké je pozadí její existence. A už jste si jistě mezitím mohli všimnout, že jednotlivé dráždivé zóny jsou navzájem velmi odlišné. Čich je například velmi, velmi odlišný od chuti. Doufám alespoň, že se mi podařilo ozřejmit, že kdykoliv vstoupíme do oblasti čichu, jakmile něco čicháme, vynášíme nějaký morální soud. Vždy cítíme, jestli je něco ještě dobré nebo už zkažené. Všechny pojmy dobra a zla, které se později u člověka mohou objevit, mají svůj původ v našem čichovém rozlišení, jestli je něco cítit zkažené, špatně, zle, nebo jestli to naopak vydává jakousi svátou vůni - pomysleme třeba na vůni kadidla. Ne-

máme na výběr, jestli pachy chceme nebo nechceme vnímat, protože nos je bezprostředně spojen s dýcháním. Ukazoval jsem vám, jak jsou čichové nervy krátké, že je to v podstatě rovnou mozek, který se s něčím setkává. Můžete si toho i všimnout: omamuje nás to. Čichem jsme přemáháni a nemůžeme proti tomu nic dělat. Když někdo například zapáchá, cítíme k němu odpor. Reagujeme bezprostředně. To je pro čich charakteristické: naléhá na nás a my na něj reagujeme. Stojí nás velké úsilí zachovat se vždy důstojně lidsky. V podstatě nám na to nezbyvá čas.

Chuť je každopádně intimnější. Zde si můžeme dát na čas. Vše se odehrává v soukromém vnitřním světě. My sami musíme nejprve otevřít ústa. Můžeme tedy na rozdíl od čichu spolurozhodovat. Celý proces je intimnější a nervové dráhy jsou delší. U chuti stojíme ve skutečnosti právě na rozhraní vnějšího a vnitřního světa. Pomocí chuti kontrolujeme, které látky mohou vstoupit, které jsou zdravé a mohou se stát součástí naší mikrokosmické tělesnosti. To samotné je pak svého druhu proces oplodnění. Musel jsem však sáhnout k velmi příkrým slovům, když jsem mluvil o tom, že žádný jiný smyslový orgán není používán tak scestně jako chuť. Neboť ta by neměla řešit, jestli nám něco chutná nebo nechutná. Ne! Díky chuti bychom měli mít ponětí, co je pro nás zdravé a nezdravé. To bychom měli pozorně zkoumat svým ochutnávajícím orgánem. Poukázal jsem na pád do hřichu a označil jsem chuť za „padlý smyslový orgán“. A také jsem řekl, že skutečné uzdravení je možné právě přes tento orgán. Všechna náboženství měla ponětí o tom, že duchovní i tělesná potrava je nakonec substancí a že uzdravení musí do člověka vstoupit zejména ústy. To vše samozřejmě souvisí s eucharistií, v té je proměňována substance, aby uzdravila člověka. Na druhou stranu můžeme říci: když někdo jen pronáší modlitbu nebo provádí meditaci - a ono „jen“ znamená zároveň již velmi mnoho! - tak má být tak konkrétní, aby cítil její chuť na jazyku. Jeden z pokynů Rudolfa Steinera spočívá v tom, že když se věnujete modlitbě nebo meditaci, může být velkou pomocí „mumlat“ si slova pro sebe. Dříve se lidé nemodlili abstraktně v hlavě. Vyslovovali vždy zároveň text, protože tím byl „ochutnáván“. Z toho pak vzniká mumlání. Možná jste viděli u kněží, jak mumlají při čtení breviáře. Samozřejmě později může člověk vyzkoušet obejít se i bez toho. Každopádně pokud se má meditace brát konkrétně, měla by se pozorně vychutnávat stejně jako chleba s máslem a se sýrem.

Pak si všimneme, jaká se zde skrývá obrovská léčivá síla pro budoucnost lidstva. Musíme se naučit zacházet s duchovními věcmi konkrétně, abychom cítili: teď teprve je to pro mě skutečnou „potravou“. Musíme znovu poznat, jak chutná duch.

Viděli jsme, že člověk má také určitý druh chuti, vkus, kterým působí navenek, kterým utváří kulturu. Jde o stejný proces jako při oplodnění člověka zevními substancemi: svět je oplodněn lidskou kulturou. Hovořili jsme i o lidském osudu, ve kterém jsou obsaženy všechny chutě života: sladké, slané, kyselé i hořké. I to člověka oplodňuje: osud, který snáší, zkoušky, které ho mohou posunout dál v jeho vývoji. Neboť i hořká prohra může být člověku ku prospěchu, může ho z lecčehos vyléčit. A to samozřejmě neplatí jen pro jednotlivého člověka. Stejně je to s celou kulturou. Neboť nevidíme snad často, že celá kultura může onemocnět, pokud se oddává jen „sladkostem“?

Nyní obrátíme pozornost k naprosto jinému smyslovému orgánu, k *oku*, které je sídlem lidského *zraku*. Tím provádíme velký skok. Zkuste si představit bytost, která by disponovala jen šesti doposud zmíněnými smysly. Vědomí takové bytosti o světě by nutně bylo stále poněkud mlhavé. Teprve když otevřeme oči, odkryje se před námi svět dále a prostoru. Teprve tehdy se skutečně probudíme. Okem také zkoumáme ostatní smyslové orgány. Dalo by se říci, že oko září na vše kolem sebe. To také ukazuje na jeho spřízněnost se zářícím okem kosmu: Sluncem.

Okem je tím nejnápadnějším smyslovým orgánem, a to tak zjevně, že mluvíme-li o něčím obličejí, můžeme také použít slovo „vzhled“. Celý svět proudí do našeho nitra skrze dva malé otvory panenek jako klíčovými dírkami. Žádný jiný orgán se zevně neprojevuje tak, jako oči v očních důlcích na přední části naší lebky. Je to také jediné místo, kde se kůže rozestupuje. U kořat můžeme zachytit tento proces ještě chvíli předtím, než je završen. U hadů se naopak kůže vůbec neotevře, ale stane se průhlednou.

I v mnoha jiných ohledech je oko naprosto pozoruhodným orgánem. Většina smyslových orgánů vzniká někde „na povrchu“ člověka.

To jsme pozorovali třeba u čichu, kde se určitá část tohoto povrchu stala citlivou a propojila se s mozkem. Také u chuti je tomu tak, že na povrchu jazyka vzniká něco jako „pohárky“, které se pak propojují s mozkem. Později si ukážeme, že i hlemýžď ve sluchovém ústrojí vzniká metamorfózou kůže. Principem všech smyslových orgánů je, že se kousek povrchu stane v určitém ohledu citlivým a následně se propojí s centrálním nervovým systémem.

Oko ale vzniká v rozporu s takovým zákonem. Embryologie nám odhaluje něco naprosto úžasného. U oka to celé probíhá naopak: místo toho, aby se citlivé místo objevilo na povrchu a propojilo se s mozkem, začíná se vším mozek. Dalo by se také říci, že je zvědavý! Mozek začíná vyrůstat určitým směrem. V dospělosti náš mozek už bohužel růst neumí, ale v embryonálním stádiu je vše ještě pohyblivé, plastické a schopné růstu. Během růstu mozku v embryonální fázi se děje něco pozoruhodného: na dvou místech se utvoří výstupky, které se zformují do podoby pohárků a rostou směrem na povrch. A teprve tehdy reaguje i kůže: vchlípí se dovnitř a vychází vstříc pohárkům. Když se setkají, vytvoří kůže čočku. Z kůže tedy něco vniká, ale jsou to pouze oční čočky, kterými nevidíme, vidíme citlivou sítnicí, která leží na pozadí oka.

Jen si pomysleme, jak je to zvláštní, že oční lékař, který se čočkou bude dívat dovnitř oka, vidí vlastně přímo mozek, kousek mozku, který se vysunul ven. Už jste určitě slyšeli, že mozek obklopují tři obaly, kterým říkáme mozkové blány: tvrdá plena mozková, střední pavučnicová vrstva a měkká cévnatá mozková plena. A i tyto tři obaly se při tvorbě oka z mozku vychlípí. Oční bělmo není ničím jiným než tvrdou plenu mozkovou. Díváme-li se tedy na bělmo lidského oka, díváme se na pokračování toho, co obklopuje náš mozek. V oku najdeme také pavučnici obklopující mozek, tentokrát jako cévnatku nacházející se na rubu oční sítnice. Tato vrstva vyživuje oko stejně, jako musí být vyživována mozková kůra. Je skutečně naprosto ohromující, že v rozporu se všemi zásadami tvorby smyslových orgánů se mozek sám vydává vytvořit smyslový orgán.

V oku tedy před námi leží jako svlečené do naha něco, co je jinak velmi pečlivě skryto v lebce. Mozek, který je tam uzavřen, se okem, de facto, vydává za světlem. A co nastává, když někdo hledá

světlo?

To

můžeme pozorovat v celé své kráse v rostlinné říši. Co se stane, když se nějaká rostlina dostane z temné půdy na světlo? Taková rostlina nakonec vykvete! A to samé se stane s lidským okem. Tam, kde mozek našel světlo, vznikají barvy, stejně jako u rostliny, která kvete. Ve skutečnosti, totiž nemá žádný význam, aby oko bylo barevné, nevidíte lépe nebo hůře kvůli tomu, že máte oči modré, černé, šedé nebo zelené. S viděním samotným to nemá vůbec žádnou souvislost, pokud to budeme posuzovat z hlediska funkčnosti. Ale z duchovního pohledu to ani nejde jinak, než aby oči byly barevné, protože prošly cestou ze tmy na světlo.

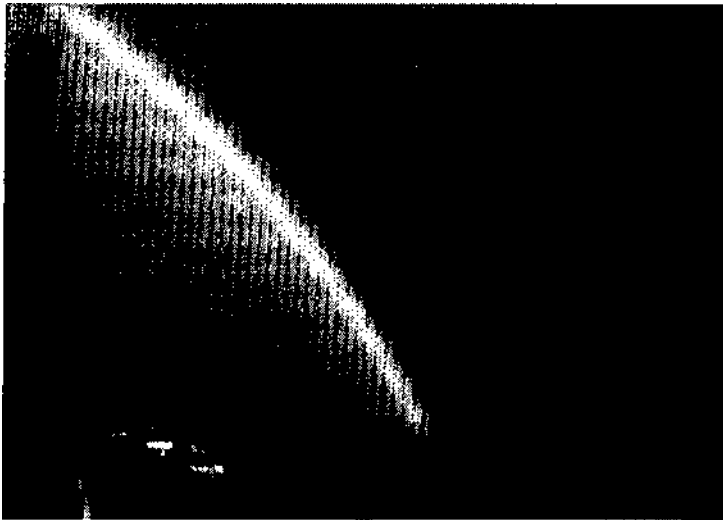
Barva našich očí tedy k ničemu neslouží, ale něco vyjadřuje. Barevná část našich očí se plným právem v některých jazycích nazývá Iris - po bohyni duhy - protože je skutečně duhou. Duha také sleduje zákonitosti barev; ne Newtonovy zákony, ale ty Goethovy! Barvu očí nepochopíte jako elektromagnetické vlnění, ale můžete ji pochopit na základě Goethovy Nauky o barvách. Goethe ukázal, jak se barvy rodí ze souboje mezi světlem a tmou. Pro Newtona jsou naopak všechny barvy již přítomné ve světle a můžeme je odhalit pomocí hranolu a jiných prostředků. Newton tak sleduje v přírodovědě obvyklý

myšlenkový postup, že sice vše se může proměňovat přesuny atomů a zvyšováním nebo snižováním kmitočtů, ale nic nemůže vzniknout nově. V Goethově *Nauce o barvách* nacházíme oproti tomu jedinečně zformulované pojetí, v němž barvy skutečně vznikají.^{2*} Že barvy vznikají, můžeme pozorovat i sami. Musíme se jen naučit skutečně se dívat i na každodenní fenomény, například na zapadající slunce. Co vidíme, když sledujeme západ slunce? Skrze závoj atmosféry vidíme nejprve žluté slunce, později oranžový a nakonec rudý sluneční kotouč. Tak vznikají barvy označované jako teplé. A naopak, pokud se díváme na něco tmavého, například na hory v dálce nebo na bezbarvý černý vesmír skrze sluncem prozářenou atmosféru, pak vidíme vznikat krásnou modrou nebo fialovou barvu. Skutečně fialovou bychom viděli jen vysoko v horách nebo při letu balónem. Tehdy je nebe zbarvené již téměř do fialova. Tak vznikají studené barvy.

Goethe to vyjadřuje tak, že když společně působí světlo a temnota, mohou nastat dvě situace. Buď světlo přemáhá tmu, a pak vznikají barvy s červenými, oranžovými a žlutými tóny: světlo vítězí nad temnotou, slunce vychází a vznikají aktivní, probouzející barvy. Pokud však tma vládne nad světlem jako hluboký temný vesmír, který nás obklopuje, ale přitom se na ni díváme skrze bezprostřední obal Země, pak vzniká vznešená, uklidňující, objímající nebeská modř. Ještě temnější fialovou lze spatřit jen v největších výškách, ve stratosféře. Zelenou barvu pak vnímáme zejména v rostlinné říši. Rostliny, které se pnou od země k nebi, nám s pomocí slunce darují harmonickou zelenou barvu v neuvěřitelně široké škále odstínů.

Představte si nyní duhu. Tu jste jistě již všichni někdy spatřili. Ale víte také, že na vnějším okraji duhy je obloha tmavší než na vnitřním? Zkuste si toho někdy všimnout. Je to natolik zřetelné, že mnoho lidí se najednou velmi diví, že si toho dříve nikdy nevšimli. Na straně červené barvy je nebe tmavší než na straně modré a fialové.

Co to má co dělat s našima očima? Barevné části očí neříkáme nadarmo duhovka. Neboť ať už máte jakoukoliv barvu očí, není nikdy

Dvojitá duha

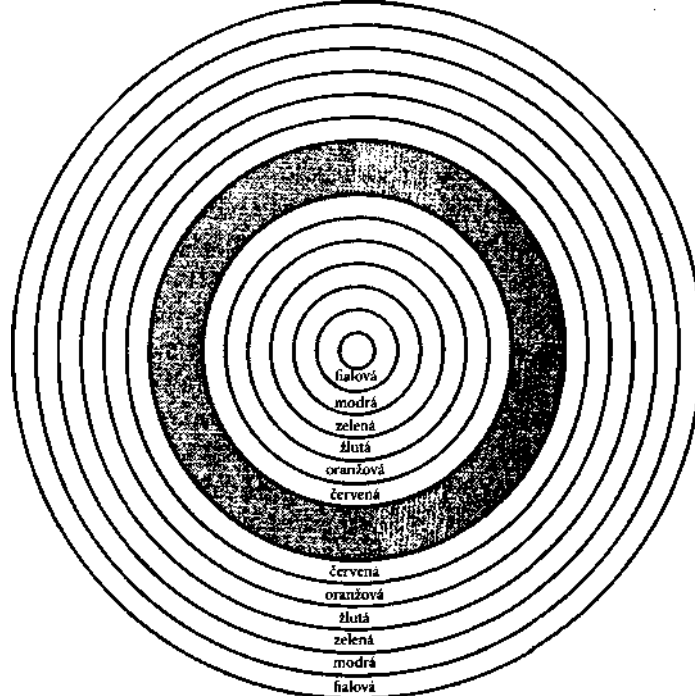
rozložena rovnoměrně. Nemáme tu sice před sebou všechny barvy duhy, nicméně stejně jako u duhy je tu určitý sled barev. Od černého středu zorniček k bílému okraji očního bělma. Podívejte

se někdy na hnědé oči. Nejsou nikdy úplně hnědé. Pokud se někomu s hnědýma očima podíváte pořádně do očí, zjistíte, že kolem zorniček jsou téměř červené a duhovka není rovnoměrně hnědá, nýbrž u vnějšího okraje, u očního bělma, je trochu nazelenalá nebo možná dokonce tmavě modrá. Podobně je tomu i u modrých očí, tam vidíme kolem zorniček žluté odstíny a u očního bělma velmi tmavou modř.

Jinými slovy, stejný zákon, jaký platí pro duhu, platí i pro duhovku: na tmavém okraji u zorniček nacházíme aktivní barvy: tedy červenou, žlutou, oranžovou; na opačném okraji u očního bělma máme tmavé barvy: zelenou a modrou. To těžko odvodíte z elektromagnetického vlnění. To lze odvodit jen z přírodních zákonů, jak je chápal Goethe. Na tmavém okraji vznikají aktivní barvy, na světlém rozhraní pasivní. Budete překvapeni, kdykoliv se podíváte někomu do očí: vždy to sedí! Duhovka může samozřejmě vykazovat i podivuhodné anomálie: jeden segment nebo část může mít úplně jinou barvu než zbytek, což ovšem spadá do kategorie výjimek potvrzujících pravidlo.

Určitě jste již někdy viděli *barevný kruh*. Něco takového je možné jen proto, že „poslední“ barva může opět přejít v „první“: fialová může přes purpur (s druhým českým názvem nach, někdy také označovaná jako magenta [maženta]), přejít do červené. To je na barvách snad to nej zajímavější. Zkuste to někdy s tóny. Nemůžete žádnou stupnici zahrát zdola nahoru a skončit dole. Také u chuti se nelze promlsat od sladké k slané přes hořkou a zpět. Rovněž co se týká teploty, nemůže být stále tepleji a tepleji, až by to najednou přešlo v chladno. Největší zázrak oka spočívá v tom, že s ním můžeme projít kruh. Jako elektromagnetické vlnění ovšem tento kruh nikdy pochopit nelze.

Také asi víte, že když se budete dlouho dívat stále na jednu barvu a pak oči zavřete, nebo se podíváte jiným směrem, můžete spatřit skvrnu jiné barvy. Je to vždy barva polární, která v barevném kruhu leží naproti té, na kterou jste se předtím dívali. Něco takového je možné jen u barev. Představte si třeba, že byste ochutnali něco kyselého, a na druhé straně jazyka tím vznikala sladká chuť. To je nemyšlitel-

Dvojitá duha uspořádaná do kruhu

né! Nebo že cítíte odporný zápach kanálů, a ten následně vyvolává křehkou vůni lilíí. U oka tomu tak je, což je záhada, nad kterou snad nelze dostatečně žasnout: schopnost vždy doplňovat to, co nám chybí k harmonickému celku.

Jednoduchým příkladem toho, jak oko vždy samo ze sebe doplňuje polární barvu, je následující malý pokus (viz obrázek na zadní straně obálky). Zde vidíme nad sebou červenou a purpurovou plochu. Dívejte se po dobu jedné minuty intenzivně do bodu mezi oběma plochami. Potom přikryjte, aniž byste změnili směr pohledu, obrázek listem světle šedého papíru. Nyní uvidíte komplementární barvy. Můžete si všimnout, že komplementární barvou k červené není zelená, jak si člověk často myslí. Zelená se vynoří jako komplementární barva purpurové! (viz rovněž vyobrazení na str. 204).

Naprosto úžasný pokus, který ještě lépe ukazuje „ucelující“ schopnost oka, je následující (viz dolní obrázek na zadní straně obálky). Zde vidíte dvě světle oranžově zbarvené plochy oddělené šedým pruhem. Dívejte se opět jednu minutu na bod ve středu obrázku. Poté, jako předtím, přikryjte obrázek šedým papírem. Co

vidíte nyní? Samozřejmě komplementární barvu oranžové, ale mezi ní, na místě šedého pruhu, vzniká opět komplementární barva této komplementární barvy! Tedy opět oranžová. Možná to neuvídíte hned napoprvé, ale teprve až to párkrát vyzkoušíte. Oko vždy doplňuje jednostrannost na úplnost.

V přírodě se můžeme setkat s působivým rozšířením fenoménu duhy. Tento úchvatný jev je totiž úplný teprve tehdy, když nad hlavní duhou září i druhá (obrázek na str. 106). Tato druhá duha je širší a méně zřetelná, ovšem její barevný sled je zrcadlením toho z prvního oblouku. To znamená zevnitř ven: červená, oranžová, žlutá, zelená, modrá, fialová. Mezi oběma oblouky duhy je nebe tmavší než okolo. Duhu samozřejmě vidíme maximálně jako půlkruh. Představte si ale tyto oblouky jako kruhy (viz schéma na str. 108, které si můžete sami vybarvit). Vidíte, že vnitřní duha je obrazem slunce. Zkuste si ji nyní odmyslet, pak vám zůstane jen vnější duha, zevnitř ohraničená tmavě, zvenku lemovaná světlem. Na co se to nyní směrem od vnitřku ven díváme? Černá zornička, duhovka, bělmo: obraz oka!

Ale co vlastně barvy jsou? Zkuste si představit následující věc. Ještě nikdy v životě jste neviděli barvy, celý život chodíte měsíční krajinou a v měsíční krajině vlastně žádné barvy nejsou. Zkuste na chvíli zapomenout skutečně všechny barvy a představit si, že jste celý život strávili uprostřed černé, šedé a bílé. A nyní si představte situaci, kdy prvně v životě uvidíte náhle vše v barvách. Co se s vámi v tu chvíli stane? Jsme na barvy tak zvyklí, že si těžko dokážeme něco takového představit. Jsem ale přesvědčen, že by to byl nepředstavitelně mocný zážitek. Jako byste najednou vkročili do velkolepé galerie plné nejkrásnějších obrazů. Nepředstavitelná změna. Je těžké pro to najít slova, ale doufám, že to dokážete trochu chápat.

To, co zažíváme, když se nám najednou zjeví barvy, je náhlé vyjevení nitra přírody. Neboť dokud se díváme na černou, bílou a šedou, vidíme jen to vnější. Podstata věcí se nám neukazuje, příroda se ještě

skrývá. Ale jakmile se objeví barvy, zjeví se i příroda. Možná se tomu lze přiblížit, když si představíte zahradu, která je jen zelená a ve které se jednoho slunečného odpoledne najednou otevře množství pestrobarevných květů. Již jsem vám říkal, že teprve v květu se zjevuje tajemství rostliny. Skrze barvy ukazuje matka příroda své nitro. To je tajemství barev.

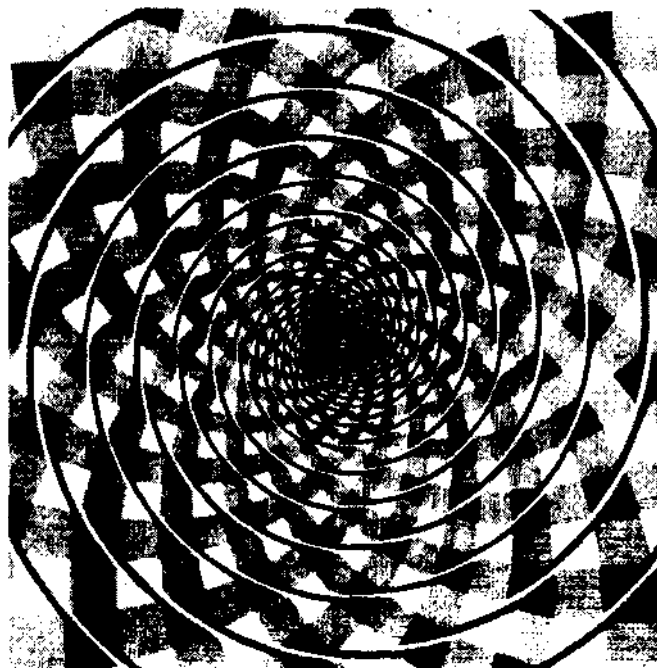
Jsme stále uzavřeni ve své lidské duši, a proto se chceme otevřít přírodě. A pomocí žádného jiného orgánu nevycházíme ze sebe do přírody tolik ven, jako pomocí oka. A sice díky tomu, že nám v tom pomáhá kosmos: bez slunce by nebylo vidění! Neboť tak jako naše vnitřní slunce září na věci, je třeba také světové slunce, aby zjevilo to, co nám příroda ze sebe tak působivě nabízí.

Co se děje, když se díváme na barvu? Který základní proces se v nás odehrává? Otvírá se naše nitro! Uvolňuje se úplně nový element, pro který těžko hledáme označení. Neboť jak vyjadřujeme své barevné zážitky? Snad nejlepší mi přijde slovo *nálada*. Bylo by těžké chtít zachytit nějakou náladu jen pomocí černé, bílé a šedé, když se dá jejich pomocí charakterizovat velmi dobře. Jakkoliv umělecky dokonalé mohou být kresby nebo rytiny, jakkoliv působivé mohou být například některé Rembrandtovy černobílé skici, nálada skutečně přichází až s barvou. Například červená probouzí naši aktivitu, oranžová nadšení a žlutá radost. Oproti tomu zelená působí vyrovnaným, uklidňujícím dojmem. A tak bychom mohli pokračovat. Barvy působí tak, že v nás okamžitě něco vyvolají. Nejzákladnější hnutí, která dřímají v naší duši, jsou jimi vytahována na světlo. To v souvislosti s jinými smysly nezažíváme. Nikdy neuslyšíte někoho u stolu říkat: „Jak vážně dnes chutná to zelí!“ nebo „Jak veselý ananas!“ anebo „Jak uklidňující salát!“. Teď mi ovšem okamžitě namítnete: „Ale hudba přece také takto působí!“ Nebojte, i k tomu se ještě dostaneme.

Proč jsou naše oči právě uprostřed obličeje? Mohly by přece být stejně dobře v horní části hlavy, bylo by to praktičtější. Dokonce když začátečník maluje obličej, má vždy tendenci umístit je více nahoru. Ve skutečnosti jsou ale právě uprostřed tváře. Uprostřed našeho výrazu, protože jsou jeho nejústřednějším bodem, protože se v nich vyjadřuje naše duše. Jen zřídka se do někoho zamilujete kvůli jeho uším nebo nosu. Je to samozřejmě možné, ale je to těžší. Obvykle se duše s duší setkává pomocí očí. Někdo nám zkrátka padne do oka. Oko je naším portrétem a je oknem do duše. Naše oči mohou zářit, mohou plakat, zkrátka jsou jevištěm nejzákladnějších citových hnutí.

A přece je toto vše jen jednou stránkou lidského zraku. Je tu ještě něco zcela jiného. Podívejte se na chvíli na následující obrázky, na jednom uvidíte dva tmavé obličej. Nebo snad vidíte bílou vázu? Jste z toho asi zmateni. Pokud to budete poněkud cvičit, můžete si s tím trochu hrát, jednou vidíte to, pak zas ono. Je to možné proto, že máte neviditelné paže, které obrázek jednou uchopí tak a podruhé zase onak. Jde o zkoumající proud myšlení, který od vás vychází do světa.

U dalšího obrázku vidíte zavíjející se spirálu. Ale je to skutečně spirála? Zkuste sledovat linie! Co vidíte? Jsou to ty nejpravdělnější soustředné kružnice, jaké si lze představit. A takových optických žertů, optických klamů existují stovky. Je to sice k zlosti, ale naše oči jsou snadno oklamatelné.

To by se vám u jiných smyslových orgánů nepodařilo. Dítěti sice můžete dát hořkou pilulku zabalenou do sladké polevy, ale jakmile ji bude dostatečně dlouho cucat, její hořkost se nakonec projeví hned, jak se dostane k jazyku. Chuť se nedá oklamat. Oko velmi snadno. Můžete se dívat na obrázek, jak dlouho budete chtít, ale nepodaří se vám místo spirály vidět kruhy.

Jak to, že očima můžeme chybovat? Protože „svýma očima“ můžeme myslet! Proto se také zvířata v přírodě nikdy nemýlí. Jakmile jsou ale ochočená, začnou pochyťovat i nej různější ztřeštěnosti a omyly. V přírodě se ale nemýlí, protože nikdy nepřemýšlí. Pouze člověk o věcech přemýšlí. A protože myšlení je velmi výrazně činné právě skrze oko, jsou skrze oko možné také zrakové klamy. Když se vrátíme ke hříčce s bílou vázou a černými obličejí, můžeme si všimnout, že myšlení je určující pro to, co vidíme. Doplnujeme to, co vidíme, svým myšlením, a tak vzniká zrakový klam. Měli bychom tedy spíše mluvit o rozumovém klamu.

Goethe má pravdu, když říká: „Smysly nás neklamou, klame úsudek“ (Maximy a reflexe). A to je druhá, velmi zajímavá stránka zraku. Na jedné straně je orgánem našeho citového nitra, na druhé straně je to nástroj našeho myšlení.

Projevuje se to tak, že vždy chceme rozumět tomu, co vidíme. Když vidíme obraz, hned se ptáme, co znázorňuje. U hudby takové sklony vůbec nemáme. Dokonce bychom v ní pouhé napodobování zvuků přírody - zpěvu ptáků nebo řvaní lvů - považovali za laciné a nepříliš umělecké. Portrét bychom si ale asi nikdy nepověsili na zeď hlavou dolů. Když je při promítání nějaký obrázek rozostřený, všichni jsou hned neklidní a volají: „Zaostřit!“ Věci chceme vidět tak, jak jsou pochopitelné. Proto také moderní malířství mnoha lidem nic neříká. „To by přece mohlo stejně dobře viset i vzhůru nohama!“

Oko má ovšem ještě zajímavější vlastnost. Přejdeme na ni, když porovnáme své dva nejdůležitější smyslové orgány: oko a ucho. Na světě je toho hodně k slyšení. Zejména v létě to celou noc venku bez přestání cvrká a bzíká. Na zemi jsou ale i klidná místa, kde je naprosté ticho. Případně si můžeme zkonstruovat místnost, ve které nebude slyšet vůbec nic. Oproti tomu *vidíme neustále*. Můžete namítnout: „Dobře, ale potmě stejně nevidíme nic.“ Jenže to není přesné. Tehdy pouze nemůžeme nic rozlišit. Stejně jako ve dne za husté mlhy „nevidíte“ také nic. Přesto přitom jasně prožíváte světlo a stejně tak prožíváte i tmu. Většinou si myslíme, že slepci se nacházejí v naprosté temnotě. Oni ovšem neznají temnotu stejně, jako neznají světlo. Můžete tuto zkušenost sami zažít, když si provedete pokus se „slepou skvrnou“ (viz str. 203). Když skvrna zmizí, nepříjde místo ní tma, ale „nic“. Když je při operaci oka lokálně umrtven oční nerv, nepřichází temnota, ale nic. Druhým neumrtveným okem, když ho zavřete, můžete stále vidět tmu. Z toho je zřejmé, že oko je na tom jinak než ostatní smyslové orgány. Když není nic k slyšení, tak prostě nic neslyšíme; když tu není žádný pach, tak nic necítíme atd. Oko je velkou výjimkou. Vidíme stále, i v temnotě; oko je bdící orgán.

Zamyslete se také nad touto věcí: již jsme zde mluvili o několika smyslových orgánech; proč můžeme vůbec o těchto

orgánech mluvit? Protože si je dokážeme velmi pozorně prohlédnout svými očima. Čichem bychom se o zraku mnoho nedozvěděli, zatímco díky vidění jsme o čichu mohli zjistit velmi mnoho. Oko je smyslový orgán, v němž jsou ty ostatní v jistém smyslu obsaženy. Uvedu k tomu nyní několik příkladů.

Abychom mohli držet rovnováhu, potřebujeme vlastně i své oči, a to v mnohem větší míře, než je tomu i zvířat. Takový pilot v mlze neví, kterým směrem letí, pokud se nedívá na své přístroje. Bez nich neví, jestli je letadlo nakloněné nebo vodorovné, jestli stoupá nebo klesá. Pes, který by seděl vedle něj, by to věděl hned. Mohli bychom pozorovat, jak se naklání podle změny těžiště, zatímco člověk to tak rychle nevnímá. Člověk, který je slepý a měl by přejít po prkně nebo po kladině, to obvykle nedokáže. Naproti tomu slepou kočku téměř nelze rozeznat od ostatních. Všechny dokáže přejít i po té nejužší římse. Člověk má ale v oku určitý druh rovnovážného ústrojí. Kromě čtyř přímých okohybných svalů přiléhajících k oční bulvě shora, zespodu a po stranách a zajišťujících pohyb oka všemi směry jsou ještě nahoře a dole upnuté také šikmé oční svaly umožňující otáčet oko po směru nebo proti směru hodinových ručiček. Tento pár očních svalů je úzce propojen s rovnovážným ústrojím ve vnitřním uchu. Slouží jako vertikální záměrná osa. Díky němu vidíme, jestli věci stojí rovně nebo šikmo. Také mezi nervovými vlákny je zřetelně rozlišitelná pravá a levá strana stejně jako ve žluté skvrně, místu na sítnici oka, kterým vnímáme ostrý obraz. Naše určování polohy, o kterém jsme hovořili u smyslu pro rovnováhu, má tedy přímou souvislost s okem.

Tak jako jsou s okem spojeny schopnosti udržování rovnováhy, tak zde můžeme nalézt i prvky smyslu pro teplo, o kterém budu vzápětí mluvit. Mluvíme o teplých a studených barvách. Lze ale mluvit také o sladkých nebo špinavých barvách, čímž se dostáváme i do oblasti chuti a čichu. Velmi zřetelně je v oku přítomný také smysl pro pohyb: žádný jiný smyslový orgán není tak pohyblivý jako oko. Když vidíte například trojúhelník, znamená to, že jste ho svým okem už oběhli. Očima běháme vlastně neustále. A zároveň svým životním smyslem cítíme, jestli

to, co vidíme, je příjemné nebo ne. A když se setkáváme jako člověk s člověkem, což souvisí se smyslem pro já, hrají přitom naše oči významnou úlohu. Také „hmatat“ můžeme kolem sebe neviditelnýma rukama zraku. Dokonce můžeme někoho „vraždit“ pohledem. Existuje jeden pojem, kterým lze tuto skutečnost přiměřeně popsat, pojem, ke kterému patří i určité gesto, totiž, když označíme oko za *všeobjímající* smyslový orgán.

K jakému znamení zvěrokruhu bude oko patřit? Nemůže to být žádné jiné než *Panna* (IT|j), největší ze souhvězdí. Panna se stará o to, abychom se setkali s niterností, s bezprostředními duševními podněty věcí. A tím je také vyjádřena podstata všeho, co souvisí se zrakem. Co jsem nejprve popisoval jen zhruba ve smyslu velkolepého uměleckého díla, můžeme nyní označit pojmem *Panny*, ženy ve zvířetníku. Protože je dílem ženského principu, že nám příroda, kosmos zjevují svou niternost do pozemskosti. To je to působivé a to všeobjímající na tomto smyslovém orgánu: Panna je duší světa. A tato světová duše byla v dřívějších dobách nazývána Isis nebo také Sofie, božská moudrost

- vždy spojená s krásou - z níž do světa proudí síly myšlení.

Musím uvést ještě několik poznámek k vnější stránce zraku. První se týká *průhlednosti*. Průhledné tkáně známe vlastně pouze z embryologie. Dokud je vše ještě mikroskopicky malé, je to průhledné a čiré. Jakmile kterákoliv bytost dále roste, stává se hustší a zakalenější. Jedinou výjimkou je oko. Rohovka se všemi nervovými vlákny

- asi víte, jak jsme zde citliví - čočka s její složitou stavbou, sklivec a všechny jeho buňky, stejně jako sítnice tvořená pouze nervovými buňkami, to vše je naprosto křišťálově průzračné. Nepochopitelné! Teprve ve vysokém stáří i zde dochází k zákalům, které ale často opět mizí. Ačkoliv oči novorozence jsou velké téměř jako oči dospělého, zůstává tato tkáň stále mladá, průhledná, panenská. S něčím velmi pozoruhodným se setkáváme u čočky: roste, jakkoliv pomalu, po celý náš život, tedy i v osmdesáti. Tento růst, který normálně patří k mládí, je charakteristickým znakem oční tkáně. I v neuvěřitelné pohyblivosti oka nacházíme tuto jiskru mládí. Dotýkáme se zde otázky „prima

matéria“, nedotčené panenské pralátky, nad kterou bádali alchymisté.

Když budeme tento fenomén hledat v živé přírodě, narazíme na křídla létavého hmyzu, například vážek. Křídla jsou ale nesmírně tenká. Můžeme vzít možná v úvahu také některé ryby, ale ty jsou buď průhledné pouze na začátku vývoje, nebo zůstávají po celý život velmi malé či ploché. Medúzy zase nejsou skutečně průhledné, ale pouze průsvitné. Úplná průhlednost zůstává výsadou oka. Přitom jsem vám stále neprozradil největší „zjevné tajemství“ lidského oka: naše víčka jsou tak široce otevřená, že na obou stranách duhovky i z větší dálky naprosto zřetelně vidíme neposkvrněnou čistě bílou plochu očního bělma. U zvířat, ryb, obojživelníků, plazů a ptáků najdeme často naprosto úchvatné oči, ale nikdy nevidíme bělmo, dokonce ani u opic. Možná jen téměř neznatelně, pokud se dívají hodně stranou.

Zvířata jsou vázána svými pudy a žádostmi. V anthroposofii mluvíme o astrálním těle. Člověk je „já“, které může tyto žádosti držet na uzdě, ovládat. Viditelným projevem toho je oční bělmo, které obklopuje barevnou část, projev astrálního těla, našeho oka. Již zdálky vidíme, když není něco v pořádku, když jsou oči podlité krví, a děsí nás to. Takový stav většinou netrvá dlouho a oči se opět uzdraví. Tmavé skvrny v bělmu jsou naprosto výjimečné. Bělmo je neposkvrněné v mládí i stáří, u mužů i žen, u lidí všech ras a národů. Neodráží naši duševnost, nýbrž je mnohem spíše výrazem našeho vnitřního člověka. Bělmo nikoho nediskriminuje.

Dovolím si nyní citovat ze Shakespearova *Romea a Julie*, a sice ze slavné balkónové scény ve druhém dějství.

Romeo (k Julii):

Mluví!

Zkus ještě něco říct, můj andělí.
Vznášíš se nade mnou jak posel z
nebe, jsi stejně čarokrásná jako on,
když osedlá si bílý obláček a tiše
pluje lidem nad hlavou, že všichni
strnou a s očima v sloup zírají užasle

na vzácný div.

Tyto pozoruhodné verše nám představují člověka jako bytost schopnou údivu a dávají tento údiv do souvislosti s očima obrácenými v sloup, tedy s očním bělmem.

Mimochodem o deset veršů dříve opěvoval Romeo, tak jako mnoho básníků před ním a po něm, Juliiny oči jako dvě hvězdy. Po právu.

Obraťme nyní svou pozornost ke *smyslu pro teplo*, respektive teplotu, což by bylo fyzikálně přesnější, ale s ohledem na běžné označování prožitků teploty jako tepla a chladu budeme nadále mluvit o smyslu pro teplo. V teple se sice setkáváme s úplně novým světem, nicméně stejně jako u zraku nemůžeme ani zde nezapomenout slunce. Obojí, světlo i teplo, je nám sluncem darováno, byť rozdílným způsobem. Jakmile slunce zapadne dostatečně hluboko za obzor, mizí velmi rychle i světlo, i když ne všude je tento přechod tak prudký jako v tropech. Trochu jinak, především ne tak prudce, se to má s teplem. Svět kolem nás se skrz naskrz prohřál a vydává teď toto teplo ze sebe ven. Mohli bychom to nazvat „sluneční ozvěnou“. Teplo sálá a prochází hmotou stejně jako světlo třeba průhledným krystalem nebo sklem. Teplo však zároveň tuto hmotu naplňuje a spojuje se s ní, i s tou nejtvrděší látkou. Každá látka ovšem musí teplo zase vydat. Teplo si nikdy nelze ponechat natrvalo.

Zkusme si představit opak: slunce zapadá a vše na zemi ještě dlouho svítí tak jako fosforeskující látky; ovšem zároveň vše okamžitě vychládá a mrzne na kámen. Takovým fantazijním cvičením se dotýkáme moudrosti stvoření. Slunce přes den sedí na světě jak na vejcích a přes noc tento úkol přebírá sama příroda.

Označujeme člověka společně s ptáky a savci jako teplokrevné živočichy: mají svou vlastní termoregulaci. Člověk je sám sobě hřejivým sluncem, které ovšem nesvítí. Naše tělo musí ovšem slábnoucí teplo samozřejmě vždy znovu doplňovat. Hůře jsou na tom studenokrevní tvorové. Ti jsou, co se týká tepla, naprosto závislí na svém okolí. Čím chladněji je, tím pomalejší jsou jejich pohyby. Je zajímavé, že mezi těmito tvory najdeme i

takové, kteří sami vydávají světlo: hlubinné ryby, sépie, které dokonce vypouštějí světélkující tekutinu, a samozřejmě světlušky. Nezapomínejme také na světélkování mořského planktonu za dusných letních nocí. My, lidé, žádné světlo nevydáváme. Máme ovšem schopnost udržovat si svou teplotu.

Tyto úvahy nás vedou k velkému mystériu tepla. Představte si to ještě jednou co nejzřetelněji: svět plný světla, ale bez tepla. Všude by vládla naprostá strnulost. Bez tepla by nebyla možná žádná *změna*. Čas by se zastavil, nebo lépe řečeno: žádný čas by nebyl. To je účelem naší ledničky: zastavit (téměř) čas. Všechny procesy, tedy i rozkladné, jsou zbrzděny, až téměř ustanou. Vše je zakonzervováno. Tak se stává, že ze světové ledničky ještě dnes vytahujeme prehistorické mamuty.

Etymologové, vědci zabývající se původem slov, se domnívají, že latinské slovo *tempus*, čas a slovní kmen *temper*, který obsahují slova označující teplotu v mnoha evropských jazycích, mají stejný původ. Ještě zajímavější je, že slovo čas souvisí s řeckým *daiomai* - dělit, rozdělovat. A to zase souvisí se sanskrtským *dai*, které znamená rozdělovat, vlastnit a soucítit, a také s *daia* - sympatie a soucit. Dělit, rozdělovat má vždy sociální souvislosti. Proto bychom měli v souvislosti s teplem uvažovat o všem, co souvisí se změnou, pohybem, prouděním a děním. Pomyslete na mihotavé plameny tančící v krbu. Čím je tepleji, tím rychlejší jsou tyto procesy. Tento dynamický prvek samozřejmě také nejde oddělit od síly a energie. Slovo energie pochází z řeckého *en ergo*, „jsem činný“. Takový zážitek síly naopak úplně chybí u všeho, co se pojí jen se světlem a barvami. - Jiným velice pozoruhodným fenoménem je, že teplem se vše roztahuje, a to silou, které není možné vzdorovat. Pokud tedy zahříváme železo, zvětšuje se jeho objem. To může za horkých letních dní vést k tomu, že se zprohýbají koleje. Při velkém žáru pevné látky tají a při ještě větším se dokonce vypařují. Stávají se tak lehčí, pohyblivější, zkrátka méně závislé na zemi, méně vázané zemskou tíží. Jsou najednou „slunečnější“ a chtějí se vrátit ke slunci. Také ztrácejí ohraničení, oddělení, překonávají svou osamělost. V tomto stavu se mnohé látky mohou mezi sebou mísit a dokonce spolu

chemicky reagovat za vzniku nových sloučenin.

To je síla a magie tepla: je *všeprostupující*. Jak lehké je zastínit světlo, tak těžké je zadržet teplo. Některé látky sice vedou teplo pomaleji než jiné, to ale nakonec stejně pronikne vším. Světlo je přijímáno, ukládáno, skladováno - a zase vydáváno zpět. Tak se to například ve velkém děje s vodními masami moří, které nám tím pomáhají přežít zimu. Nesmíme také zapomínat, že atmosféra, ze které bereme kyslík k dýchání, není myslitelná bez tepla. Bez něj by byl vzduch pevnou látkou. Teplo je navíc schopné látky prosvětlit, prožhavit. Korunou tepla je oheň, neodmyslitelná podmínka vší kultury. Teplo je absolutním předpokladem naší pozemské existence, všeho našeho konání, to znamená našeho pohybu, citů, myšlenek i vnímání dvanácti smysly. A všechny tyto procesy musí naše tělo aktivně podporovat za pomoci nanejvýš složitě termoregulace organismu.

Až doposud jsme se zabývali teplem jako jevem. Jaká je ale jeho podstata? Co to je, co nedokážeme zadržet a co vším prostupuje? Mluvíme sice o tepelné výměně, například když dáme kovovou lžičku do horkého čaje. Ale co to vlastně znamená? Když se na louce díváte na řádku krtin, můžete říci: tady hrabe pod zemí krtek, tedy určitá bytost, a my vidíme důsledky jeho práce. Tak se také bytost tepla „prohrabává“ stříbrnou lžičkou a dává najevo výsledky své práce, mimo jiné jako stoupající teplotu lžičky. Není to tedy vjem tepla, ale podstata tepla, co se předává. Zatímco krtek se příliš nepodobá svým krtinám, podstata tepla a jeho projev, který vnímáme, spolu úzce souvisí. Tuto podstatu není těžké charakterizovat: je to entuziasmus! To znamená „být v bohu“ (z řeckého *en* značícího „v“ a *theos* „bůh“). Pokud mě někdo pro něco „zapálí“, tak tím nemyslíme předání měřitelného množství tepla. Samozřejmě někdo může zahřát mé ruce. Ale když zapálí mé srdce, je to něco jiného. Probudí ve mně mou vlastní aktivitu, mou samostatnost a chuť na něčem se spolupodílet. Neboť i když jde o zahřátí rukou, je to podnět udržovat své ruce teplé sám. Kdybych vedle tepla druhého nepostavil své vlastní, onemocněl bych. Přehřál bych se a dostal bych možná horečku, stejně jako dostanu horečku, když se nachladím. Naše tělo nesnáší cizí teplo.

Vnější teploty se nesmí do vlastního těla dostat příliš. Když jedeme třeba vlakem, ať již v horku, nebo naopak v zimě, je tu nebezpečí, že se do nás okolní teplota může nepozorovaně vplížit. Překvapivě se proti tomu lze do značné míry chránit právě tím, že se to nestane nepozorovaně, že si toho budeme vědomi. Většinou když si člověk změnu teploty neuvědomuje, je mnohem vyšší pravděpodobnost nachlazení.

Vnější teplo nám tedy slouží jen jako základ, jako podnět k vlastní aktivitě. Zevně se musíme kvůli našemu přežití oblékat a používat oheň. Pro vnitřní přežití, pro lidsky důstojné bytí musíme teplo vytvářet z vlastní vnitřní aktivity.

V anthroposofii nazýváme vnitřní organismus, díky kterému se člověk pohybuje na základě svých vlastních impulzů, astrální tělo, tedy „hvězdné tělo“, mohli bychom také říci „sluneční tělo“, vždyť Slunce je také hvězda - jak jsme již o tom hovořili u smyslu pro pohyb. Všichni známe rozdíl mezi rostlinou a zvířetem. Rostliny sice rostou, ale nepohybují se, nemají žádné vnitřní pohnutky. Pro růst rostlin je také charakteristické, že je tak pomalý, že ho nemůžeme pozorovat jako pohyb. Kdyby listy byly tak pohyblivé jako zvířata, bylo by v lese asi dost rušno. Jedině působením zvenku se mohou listy chovat jako zvířata. Ve vzdušném živlu působí zevní astrální síly. Takový orkán již dokáže svou přítomnost dát dostatečně najevo! U zvířat a člověka jsou ale impulzy vnitřní záležitostí. Znamená to, že člověk se na základě svých žádostí, zvědavosti a zájmů pohybuje po světě, kam se mu zachce. Astrální tělo je také zdrojem smyslového ústrojí pro teplo. Bez tepla by byl člověk jako pohybující se bytost nemyslitelný.

Používáme termín teplokrevní živočichové. Ne náhodou při tom spojujeme teplo s krví. A krev také není náhodně červená. Červenou prožíváme jako charakteristicky teplou barvu. Červená je výrazem proudící síly, jejímž neúnavným středem je naše srdce. Také naše vůlí ovládané příčně pruhované svaly jsou jasně červené a dobře překrvené. Dokonce ti nejmenší jednobuněční živočichové jsou odlišitelní od rostlin podle malého aktivně pulzujícího měchýřku (pulzující va- kuoly). Harmonická, vyrovnaná a klidná zelená je v zásadě vyhrazena pro rostliny bez puů a

žádostí. Zeleň rostlin vzniká pouze na světle s pomocí hořčíku, látky, kterou dříve fotografové používali místo blesku. Světlo, které vydá při spálení, se intenzitou vyrovná slunečnímu. Červeň krve naopak vzniká v temnotě: v kostní dřeni, s pomocí železa. Toto železo dopravuje kyslík, který vdechujeme, všude po našem těle a umožňuje tak tvorbu tepla. Ve škole jsme se učili, že srdce je sval. Nicméně tento sval je centrálně uložený, dobře chráněný a reaguje bezprostředně na naše citová hnutí. Jinak na něj nemáme žádný vliv. Všechny naše svaly, které můžeme vědomě používat, tedy příčně pruhované svalstvo, jsou vyživovány díky činnosti srdce. Na rozdíl od něj jsou však orientovány ven a umístěné převážně na periferii těla, na rukou a nohou. Všechny jsou zároveň periferními srdci, kterými se ve svých gestech projevujeme navenek.

Na ledovém příkrovu zemských pólů není možný prakticky žádný život, jakkoliv tam svítí světlo bez přerušení půl roku. Tučňák císařský, který snáší vejce u jižního pólu právě uprostřed zimy, je ztělesněním toho nejzazšího, čeho může živá bytost oproti chladu ještě dosáhnout. Také v chladných hlubinách moře bez přístupu světla jsou možné skromné formy života. Existují dokonce bakterie, které světlo nesnesou. Existují také noční živočichové, jako třeba netopýr. Ale to, co obecně pozorujeme jako mohutnou pestrou přírodu v neustálém proudu života a sebeobnovy, čerpá svou sílu ze vše naplňujícího slunečního tepla, které umožňuje veškeré proudění a které stojí i za silou bouře a vlnobití. (Asi bychom nenašli jiného člověka, který by prožíval toto všeobecné prožhnutí stvoření tak intenzivně jako Vincent van Gogh, skutečný „sluneční rozsévač“.) A celá tato podívaná se odehrává v tenoulinké atmosférické slupce držící pohromadě silou zemské gravitace.

Na pólích a ve velehorách téměř nehybný věčný sníh, u geologických zlomů naopak žhavé sopky a častá zemětřesení, nebo dokonce sesuvy půdy - velký protiklad: na jedné straně teplo a pohyb, na druhé chlad a ustrnutí.

Naše moderní přírodověda má až fanatickou zálibu v měření. Díky této zálibě pak dochází k závěru, že naše Země je jen

nepatrným zrnkem prachu letícím prostorem, jehož neuchopitelnou rozlehlost lze měřit jen ve světelných letech. Vyberme tedy na tomto nepatrném ostrůvku nějaké ještě menší místo, třeba město Milán. V tomto městě se můžeme vydat do jednoho určitého muzea, v němž vyhledáme jednu určitou nástěnnou malbu od jakéhosi Leonarda da Vinci (1452- 1519). Jmenuje se Poslední večeře. Je na ní zachycen kratičký okamžik, který následoval po tom, co Kristus, pravý Člověk a pravý Bůh, předpověděl svým shromážděným učedníkům, že jeden z nich ho zradí (Jan 13,21). Neexistuje žádné měřítko, kterým by šlo určit hodnotu tohoto díla. S jeho velikostí v metrech to nemá nic společného. Jeho velikost, jeho velkolepost je dána vnitřní silou jeho kompozice.

V tomto kurzu se snažím sílu kompozice na různých příkladech ukazovat. Proto mluvím o kompozičně-fenomenologické metodě. Nic není cenné samo o sobě, ale v souhře s ostatním. V anthroposofii hraje zásadní roli výzkum *vztahů* velkého světa, makrokosmu, k malému světu, mikrokosmu, k člověku. Nejde tu o „nepředstavitelně velké“

nebo o „nepředstavitelně malé“, ale o vztahy obojího, jejich souvislost, jejich náboženství, *religio* (z latinského religere, spojovat).

Je požehnáním mírného pásma, že zde můžeme zažívat polaritu tepla a chladu. V takových tropech to jde mnohem hůře. A jakkoliv jsou polární krajiny úchvatné, nesmíme zapomínat, že se jejich poezii zásadně oddáváme jen velmi teple oblečení, zásobeni proviantem a přenosným vařičem. Díváme se na tyto ledové krajiny sami jako „letní“ bytosti s horkým tlukoucím srdcem a uvědomujeme si, že musíme být velmi vděční, že celá Země není takovým ledovým palácem. Každý rok nám jaro, léto a podzim díky teplu provázenému světlem předvádějí před našima očima procesy klíčení, růstu a zrání. V chladu je soustředěna síla hmoty. Díky teplu se tato síla uvolňuje. Tlak páry, pokud nemá kudy uniknout, může přivést kotel k výbuchu. Světlo oproti tomu dokáže tuto sílu v rostlinném světě opět zhustit, zpo- zemstit ji, zejména do formy energetických zdrojů. Rostlinná zeleň zahušťuje kyslíčnick uhlíčitý s vodou na uhlohydráty (glukóza, škrob atd.), které jsou pro nás naprosto nezbytné. Takže světlo může zhušťovat, uzemňovat, chystat potravu, ze které pak opět vytváříme naše teplo. Také naše kostra se pořádně zhušťuje až díky slunečnímu světlu. Určitě víte, že malé děti, pokud nemají dostatek slunce, mohou trpět rachitidou, při které se kosti deformují pod vahou těla. Za povšimnutí také stojí, že rostliny nejsou tak šťavnaté. Při vaření přidáváme k rostlinám většinou vodu, zatímco maso naopak rádi pečeme a smažíme, a tím v zásadě vysušujeme. V této souvislosti je také zajímavé, že nejšťavnatější část rostliny, dužinu, nazýváme masem, když třeba broskve dělíme na žlutomasé a bělomasé.

Nyní si položme otázku: Kde leží hranice mezi teplem a chladem? Kdy říkáme, že je něco teplé a kdy chladné? Naše okolí udržujeme nejraději v teplotním rozmezí 18 až 20 °C (takzvaná pokojová teplota). Při této teplotě vlastně žádný vjem okolní teploty nemáme a to je to, co nám vyhovuje. Takže i zde nacházíme protiklad mezi světem barev, jejichž pestrost nás okouzluje, a světem tepla, který nám má sloužit jen jako neutrální podklad. Zažívat zároveň různé teploty je těžko snesitelné. Naštěstí

studená a horká voda se samy smíchají na vlažnou, ještě než vlezeme do vany.

Překvapivá je přitom následující věc: když se myjeme ve vodě, která má pokojovou teplotu, čili okolo 20 °C, je pro nás už studená. Nejpříjemněji se kupodivu cítíme, když má voda ve vaně naši tělesnou teplotu, čili 37 °C, což je také teplota, ve které jsme žili jako embryo. Také při mytí rukou je nám příjemná teplota okolo 40 °C. Když se dotkneme druhého člověka, cítíme jeho tělesné teplo, přestože má přece stejnou teplotu jako my. Zase jinak vnímáme teplotní rozdíly při jídle a pití. Horké nápoje mají často 50 °C, bez ouška bychom hrnek v ruce ani neudrželi, ale pít je můžeme. Stejně tak si libujeme v ledových nápojích. Horké i studené nápoje si totiž vychutnáváme tak, že sami nejprve aktivně upravíme jejich teplotu. Horký čaj polkneme až tehdy, když jsme ho v ústech dostatečně ochladili. Stejně tak čekáme, až se nám kousek zmrzliny v puse rozpustí. Teplota, při níž nám voda nepříjde ani teplá ani studená, je 29 °C, o 8 stupňů méně než je naše tělesná teplota. K pití je odporná, maximálně si s ní vypláchneme pusou; nijak totiž nepodněcuje naši aktivitu.

Obrátme nyní v této souvislosti pozornost ke spánku. Položme si nejprve otázku: Proč musíme vlastně spát? Předběžná odpověď zní: Protože jsme unavení a už neudržíme pozornost. Ale proč jsme unavení? K tomu si zase předběžně můžeme odpovědět, že naše vědomí samo v sobě nemá žádné vyživovací síly, nýbrž čerpá z našich životních sil. Srdce a ostatní orgány, o kterých nemáme žádné vědomí, se nikdy neunaví. Vědomí odbourává naše životní síly. Spánek musí toto odbourávání zase napravit. Když chceme spát, vyhledáváme tmou a ticho. Uzavíráme se pokud možno co nejvíce před smyslovými dojmy. Jedno si ovšem musíme zajistit: příjemnou teplotu. Nemůžeme dobře spát, pokud je nám příliš chladno nebo příliš horko. Obličej je na to méně citlivý než třeba naše ruce, které máme raději pod peřinou. Vše, čím jsme přes den činní, balíme na noc do teplého obalu, který udržuje naši tělesnou teplotu co nejstabilnější. Můžeme si představit, že vyšší síly v noci opět budují naše tělo tím, že k němu obracejí svůj zájem a péči. A náš tepelný organismus je přitom vstupní branou

těchto „rekonstrukčních týmů“. V noci tedy vyšší síly opravují naše tělo tím, že k němu obracejí svou pozornost, přes den obracíme my svou pozornost do všech koutů světa. A můžeme si položit otázku: Nemáme při tom někde v hloubi pocit, že tak spolubudujeme svět? Není náš denní bdělý zájem pro makrokosmos stejně důležitý, jako jsou pro nás v noci důležité jeho obnovující síly? Nechceme koneckonců vždy o nějaký kousek světa pečovat a starat se o něj?

Kdyby bylo naše okolí stejně teplé jako je naše tělo, čili 37 °C, zažívali bychom to jako ubíjející tropické vedro, které v nás vyvolává apatii. Zjevně je *teplotní interval* 17 °C mezi okolní teplotou a naší tělesnou teplotou nutný k tomu, aby byla podněcována naše vlastní aktivita. Země nám sice s pomocí Slunce daruje určitý teplotní základ jako východisko, ale vše další už musí vycházet od nás. Tento odstup je apelem na nás, abychom sami dobrovolně povinně přispěli. Vyzývá nás, abychom nebyli lhotejní.

Při porodu dochází k tomuto podnětu velmi drastickým způsobem: z plodové vody o teplotě 37 °C přechází novorozeně najednou do teploty 20 °C. To leknutí je slyšet v jeho prvním výkřiku, odpovědi na první nadechnutí. U žádného jiného savce se vůle k životu neprojevuje tak hlasitě. Nechce-li se dítě nadechnout, pak ponoření do studené vody dokáže dělat zázraky: musíš to, člověče, zvládnout sám! Mohu tě k tomu jen podnítit. Přicházíme jako nějací kosmonauti ze stavu beztíže, z plavání v plodové vodě, najednou na tvrdou zem, kde nyní musíme své tělo nést sami. I když je velmi pozoruhodné, že jako lidé tíži svého těla prakticky nevnímáme. Jsme nesmírně překvapeni, když máme zvednout někoho, kdo váží 70 kg, jaká je to ohromná tíha. Vážíme snad také tolik? Matička příroda nese naši váhu. My sami ji můžeme zažít díky tělocviku: lehněte si na břicho na zem a pak se zkuste od země vzepřít rukama. Zkuste si třeba zasoutěžit: kdo udělá více kliků? Dáte si každopádně pořádně do těla. Naše práce na Zemi znamená především zažívat tíhu ostatních věcí. Musíme na ni sami vydávat sílu. Máme tak co do činění ještě s *hmotnostním intervalem*.

U čichu jsme poukázali na to, že člověk již nemá téměř žádnou vrozenou instinktivní moudrost. Všechno si musí vnitřně osvojovat, a to celý život. Žádné zvíře není tak dlouho odkázané na ostatní jako člověk, každopádně žádné neleží půl roku na zádech. Během této doby se musí probouzet láska, zájem o okolí, tedy vnímání. Je to advent života. Zvířata nevnímají. Mají počitky a reagují na ně. Je chybou obracet děti stále na bříško, aby se co nejdříve naučily lézt. Zvyšuje se tím i nebezpečí syndromu náhlého úmrtí.

Nejčastěji začínají líčení smyslu pro teplo jedním skutečně překvapivým pokusem. Vezmeme tři kbelíky s vodou: jeden se studenou, jeden s horkou a mezi ně postavíme kbelík s vodou o teplotě 29 °C. Nejprve ponoříme jednu ruku do studené a druhou do horké vody, tak na dvě minuty. Pak vyndáme obě ruce a ponoříme je zároveň do prostředního kbelíku. Pro ruku ze studené vody bude voda teplá, pro druhou ruku bude studená. Je to velmi překvapivý, matoucí zážitek. Tento pokus, stojící mimo reálný život, nás má upozornit, že naše vnímání teploty je nespolehlivé. Většinou následuje poučení: když chcete něco měřit, raději si vezměte teploměr. Jen ten vám přesně a jednoznačně řekne, jakou teplotu voda v prostředním kbelíku skutečně má. Jenže co vidíme, když ponoříme dva teploměry do krajních kbelíků? Ve studené vodě klesne rtuť dolů, v horké vystoupá vysoko. Když nyní dáme oba teploměry do prostředního kbelíku, bude na jednom rtuť stoupat a na druhém klesat, až se dostane na obou na stejnou úroveň. Jde to velmi rychle. S našima rukama se ovšem děje to samé, jen o něco pomaleji. Když máme trochu trpělivosti, vnímají obě naše ruce po nějaké době teplotu v prostředním kbelíku jako stejnou. Takže: neklamou nás smysly, ale učenci.

Mnohem zajímavější ostatně je, že teploměr nemá žádný neutrální pocit, kterým by rozlišoval studené a teplé. Naše tělo ho ovšem má. Při našem pokusu měla prostřední voda 29 °C, na lidském teploměru bychom to mohli smysluplně označit jako nulu. Vodu o 29 °C vnímáme jako teplotně neutrální.

Nejhlubší otázkou člověka je: Co vlastně chci? Dokonce i když se ptáme: Kdo jsem? nebo: Odkud jsem přišel? - stáčí se to vždy k otázce: Co chci udělat dál? Aby však člověk mohl něco dělat, musí

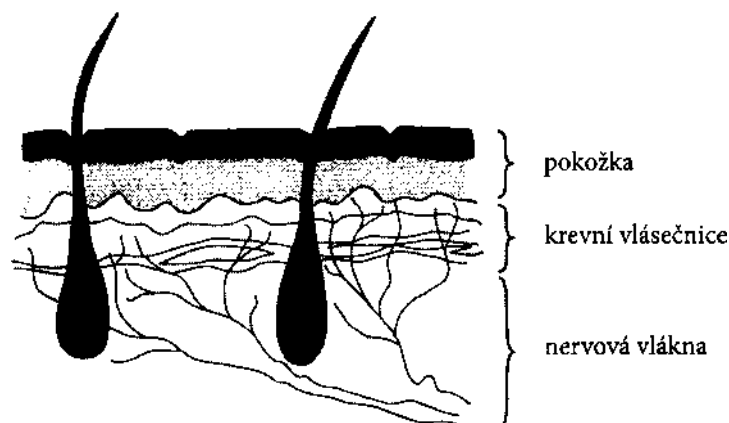
se něco naučit. Chodíme do školy, abychom si osvojili dovednosti. Dobrá škola neslouží k vyrábění konzerv plných vědomostí, nýbrž by měla probouzet chuť do života, plamen nadšení, radost - předávat duchovní štafetu. Každý ví, že jsme nejvíc vděční právě těm učitelům, kteří svou látku předávali s nadšením. Když si později vybíráme povolání, hledáme místo, kde bychom i my mohli předávat nadšení. Každá práce je v principu pomocí druhým, starostí o druhé. Z naší nejhlubší otázky: „Co chci?“ můžeme pochopit také způsob, jakým Rudolf Steiner líčí původ člověka. Proč chce nějaká bytost, ať už bůh či člověk, něco vykonat? Tato potřeba vzniká, když máme nějakou bohatou zkušenost. O tuto zkušenost se chceme s druhými podělit. Nemůžeme si ji nechat pro sebe. V knize *Z kroniky Akaša* líčí Rudolf Steiner, že velmi vysoké božské bytosti - v křesťanství nazývané Trůny - zažily to, co je podstatou skutečného lidství jako vnitřní zkušenost v předzemských, duchovních stavech vědomí. (Trůny jsou často znázorňovány jako bytosti sedící na trůně, stejně jako egyptští faraónové. Tito vysocí představitelé lidské důstojnosti jsou často zpodobňováni na trůnech se čtyřma nohama, často ve tvaru zvířecích prack, čímž má být znázorněno, že přemohli astrální zvířecí. Každý spolek má nějakého nejvyššího představitele, nejčastěji označovaného vcelku zajímavým titulem: předseda. Sedět znamená nedat se ničím vyvést z klidu. Kdo předsedá, nese také odpovědnost. Jeho atributy jsou pastýřská hůl, cep či kladivo.) Tyto bytosti byly svou zkušeností tak nadšeny, že se o ni chtěly nějak podělit, vyjádřit ji. Náš stvořený svět je toho výsledkem. Rudolf Steiner dává Trůnům jméno Duchové vůle a popisuje je jako „zářící plameny“ nebo „zářící život“. Stvoření je tedy zevní vyjádření božské zkušenosti lidství těchto „zářících plamenů“. A tento stvořený svět opět vyzývá člověka k tomu, aby si vnější stvoření skrze aktivní, *vroucnou* účast učinil vnitřní zkušeností. Novalisovými slovy: „Vnější skutečnost je tajemstvím zahalená skutečnost vnitřní.“ To znamená, že stvoření je zjevením duchovního světa, hluboké, vnitřní vroucí duchovní zkušenosti. Na podstatu lidské otázky: „Co chci?“ se můžeme dívat právě z perspektivy svého vlastního původu u Duchů vůle.

Vycházíme tady z představy, že jsme byli učiněni k obrazu Božímu. Proč ale vlastně? Ve středověké Rajske hře z Oberuferu (Prievoz u Bratislavy) najdeme místo, které nám nabízí klíč: Bůh Otec stvořil svět, ráj. Vynesl navenek něco vnitřního. Nemohl si to ponechat pro sebe. Ale k tomu přichází ještě něco: je třeba diváka. Všechno stvoření, všech šest dní, bylo dobré. Bůh to ví, sám to řekl. Vcelku samozřejmě předpokládáme, že Bůh je vševědoucí. Proto nás asi překvapí, že zjevně něco neví. Neboť klade otázku: Co si o tom myslí člověk? Ve hře se ptá Adama: „Líbí se ti to? Řekni mi! Od tebe slyšel bych to rád.“ Jak připadá toto zevní stvoření člověku? Jak je vnímá, zvnitřňuje, může je obdivovat, může je milovat? To je to, co Boha zajímá především. A tuto Boží zvědavost musí ukojit Adam, jeho stvoření. Člověk je povolán k tomu, aby byl sám činný, sám nadšený. A tak se pomocí smyslu pro teplo stáváme „zajímavými se bytostmi“, spolu- milujícími. Láska, s kterou Bůh vše stvořil, si vyžaduje odpověď. Ta nejprostší otázka, kterou si stále navzájem klademe: „Jak se ti to líbí?“ je tedy také odznakem našeho božského původu. Člověk nesmí nikdy stát stranou, nikdy nebýt lhostejný.

Rudolf Steiner označuje smysl pro teplo jako první, nejdříve utvořený, lidský smysl. Jeho původní umístění bylo v horní části hlavy. Určitě jste již někdy slyšeli o „třetím oku“. Ale toto třetí oko nebylo ve skutečnosti nikdy okem. Ještě dnes můžeme tento orgán najít u plazů, třeba ještěrek: nachází se bezprostředně pod lebeční klenbou, která má v těch místech malý otvor. Vypadá to skutečně trochu jako oko. Lidé zjistili, že plazi jím mohou vnímat infračervené záření, což není nic jiného než teplo. Je to tedy smysl pro teplo. U člověka to dříve byl orgán, kterým si hledal na zemi ta nejlepší místa, na kterých by se cítil dobře a měl tam i dostatek potravy. Toto „dříve“ je v anthroposofické literatuře označováno jako „doba lemurská“. Tento orgán sloužil v té době k přežití. Nicméně v průběhu vývoje se třetí oko zcela vytratilo. Stala se z něj nyní jen drobná žláza: epifýza neboli šišinka. V embryonálním vývoji můžeme tuto žlázu nalézt pod fontanelou, kde ještě není uzavřená lebeční klenba. Později ji přeroste velký mozek. Tak nám embryologie prozrazuje, že člověk prodělal v

minulosti velmi zajímavý vývoj.

Z vědeckého hlediska je toho o smyslu pro teplo známo ještě velmi málo. Hovoří se o odlišných nervových receptorech pro teplo a pro chlad, ale badatelé zde jeden druhému protiřečí. Osobně považuji za správnou teorii, kterou jsem v životě slyšel jen v jedné jediné přednášce. Tato teorie říká, že pod kůží máme velmi jemnou síť krevních vlásečnic ve více překrývajících se vrstvách. Zároveň se pod kůží nachází také řada různých nervů, jejichž účel není vždy úplně jasný, jde o takzvaná volná nervová ukončení, tedy nervy, které nekončí v žádném určitém smyslovém orgánu. A tyto nervy prochází skrze ony nad sebou ležící vrstvy vlásečnic. Jsou to nervy, které jednoduše vnímají, jestli teplo vchází kůží do těla, nebo naopak skrze kůži odchází ven.

Řez kůží

Jde o úplně jednoduché nervy, protože se zde také odehrává úplně jednoduchý duševní proces. Duše chce projevit zájem a čeká, jestli jí něco přijde vstříc. A k tomu potřebuje „nervová vlákna zájmu“. Přichází nám něco vstříc? Ano? Pak to prožíváme jako teplo. Cítíme se přijímaní, akceptovaní kosmem, chceme spolupracovat, jsme povzbuzení a nadšení. A jako duševní bytost se dokážeme chovat i obráceně. Staráme se o druhé. Pro něco se zapálíme. Projevujeme svůj vlastní zájem o svět. Smysl pro teplo je *prasmyslem*, protože je schopností, na níž jsou založeny všechny další smyslové orgány.

Je podstatou každého smyslového orgánu, že vyzařuje zájem. Naše první oko jako zevní a lokální smyslový orgán zmizelo, ale jeho působení je základem všech smyslových vjemů. Dvanáct smyslů je zároveň dvanácti způsoby vnímání tepla, dvanácti způsoby nadšení světem.

Základní skutečností zůstává, že chceme být činní jako bytost vytvářející tělesné teplo. Nezaměstnanost znamená cítit se nepotřebným, vyloučeným. Chceme s pomocí svého zájmu činit zkušenosti. Není snad až překvapivé, o jakou pestrost zkušeností usilujeme? O plnost toho, co k nám proudí naším okem, se stará

příroda. O pestrost zkušeností, kterými procházíme, se však staráme sami. Díky tomu, že naše tělo je tepelným organismem, jsme schopni se pohybovat zevně po Zemi. Ale zkušenost, kterou hledáme, je něčím vnitřním. Životním smyslem vnímáme příjemné/nepříjemné jako vnější, tělesné. Smysl pro teplo nás oproti tomu učí radosti a nelibosti jako pocitům. I pokud dostáváme něco bez vlastního přičinění, třeba krásný dárek nebo krásné počasí, musíme vůči tomu vyvinout vlastní aktivitu. Stejně tak se musí stát vnitřním zážitkem to, když se nám něco nelíbí nebo nedaří, nebo když máme smůlu. Zvířata se pohybují, aby si opatřila potravu pro svou tělesnou existenci. Člověk se pohybuje i proto, aby získal zkušenosti, svou duchovní potravu.

Všimněte si také obratu v zacházení se smyslem pro teplo. Původní tepelný orgán, třetí oko, byl egoistickým nástrojem ve službách vlastního přežití. Náš dnešní smysl pro teplo se už nechce zabývat zevním teplem a chladem. Chce do vnějšího tepelného dění vkládat své vnitřní teplo, svůj zájem (vzpomeňme jen na teplotní interval 17 °C).

Nyní bych rád obrátil vaši pozornost k některým dobře známým, přitom však neméně zajímavým jevům. Nejprve *kýchání*. Během svého života jsme se naučili zacházet s teplem opatrně. Nedotýkat se ohně a horkých věcí. Dobře se oblékat, abychom se nenastydli, a tak dále. Zároveň naše tělo disponuje obranným a relativně drastickým reflexem, kterým nás náš životní smysl neodolatelným drážděním v oblasti čichové sliznice podněcuje, abychom sami aktivně vypudili nepřítele. Skutečně dramatická až komická reakce ne nepodobná psímu štěknutí. Nekýcháme pouze z ostrých vůní, jako je pepř nebo kýchací prášek, které hraničí s bolestí, ale i když jen stojíme někde v prúvanu. Co se děje při kýchání? Nasajeme nárazově vzduch, jako bychom se měli rozbrečet, a stáhneme se na svém horním pólu. Pak v nejzazším bodě explodujeme na spodním pólu, do břicha a končetin. Vymeteme to ze sebe. Slzy pláče se mění v slzy smíchu. Během jediné sekundy máme plný nos a bez kapesníku jsme ztraceni. Životní smysl vydal varování: pozor, v tvém tepelném organismu nastává chaos. Honem to dej do pořádku, teď hned, je třeba do

toho praštit! Je to jako u ptáka, který má rozčepýřené peří: jednou se pořádně otřese a všechno si sedne na své místo. Při kýčání setřeseme do správné polohy své „peří“ udržující teplo.

Životní smysl tady rozehrává úžasnou spolupráci mezi čichem a smyslem pro teplo: vzor spolupráce smyslových orgánů. Při tomto přechodu od pláče k smíchu kromě toho vydáváme charakteristický zvukový doprovod. „Hepčík!“ je v různých transkripcích takřka mezinárodním slovem. Kýčání je nejlepší preventivní prostředek proti nachlazení. Ne náhodou se při něm ostatně říká: Na zdraví!

Dalším jevem, který je také velmi výmluvný a patří ke smyslu pro teplo, je *chvění* se zimou. Je pravým opakem kýčání, které vychází z jednoho přesného bodu, z čichové sliznice. Chvějeme se po celém těle a ne nárazově, ale souvisle bez přerušování. Cítíme se ohrožení chladem, ztuhnutím, a tak se dopředu proti němu bráníme. Často si také pomáháme tím, že se sami pohybujeme, třeme si ruce, podupáváme, tleskáme. Je to velmi zřetelný příklad toho, jak jsme podněcováni k vlastní aktivitě. V polaritě chvění a kýčání nacházíme opět zřetelně polaritu čichu a smyslu pro teplo.

Mnohé nám také může objasnit polarita mezi *strachem* a *studem*. Když máme strach, bledneme, periferní cévky se stahují. Snažíme se být celí pokud možno malí a nenápadní. Jako bychom se chtěli stáhnout do jednoho jediného bodu. Když se propadáme studem, můžeme se naopak červenat až za ušima, dokonce až na pupku, i když to většinou není vidět. V rozporu s naší potřebou dělit se jinak o zkušenosti s ostatními, se najednou snažíme držet co nejvíce stranou pozornosti. Místo vyzařování zájmu se snažíme kolem sebe vytvořit krunýř, který udrží teplo uvnitř. Bohužel se snažíme marně, neboť naše červenání z nás naopak dělá střed pozornosti. Stud je velká morální síla, díky které nemůže špatnost zůstat skryta. Je skutečně pravda, že se člověk červená až na břiše. Vyšší člověk v nás se stydí za toho nižšího. Nesmíme se nechat zmást tím, že v naší kultuře se dnes dělá všechno možné, abychom se studu zbavili. Babylon povstává v celé své síle. Církev vždy dbala také o to, aby člověk v sobě nenechával skryto

nic špatného. V tom spočíval institut zpovědi. Perverzním převrácením tohoto intimního setkání kněze a hříšníka je dnes nahrazení zpovědnice televizní obrazovkou. Ty nejnestoudnější věci jsou, za velké peníze a za účelem zvýšení sledovanosti, přinášeny před oči všech.

Smysl pro teplo nás neustále chrání před vlastní lhostejností. To musíme chápat naprosto konkrétně. Skrze smysl pro teplo neustále vnímáme rozdíl mezi námi samými a světem a to probouzí náš zájem.

Jakmile se tento zájem vytratí, vytrácí se i naše lidství. Mluvíme pak

0 vlažných dušič. S těmi si neví rady ani sám Pán Bůh. Nejsou dost dobré, aby mohly jít do nebe, ale nejsou ani dost špatné, aby skončily v pekle. Dante jim v Božské komedii vyhrazuje předpekli, kde jsou nahé vydány na pospas mouchám a vosám. Mají tak být zvenku podněcované k aktivitě, která u nich nepřichází zevnitř.

Zvířetníkovým znamením smyslu pro teplo je *Lev (&I)*. Nádherné zvíře majestátného vzhledu se sluneční hřívou, které jako by samo sestávalo z nadšení a jemného vychutnávání světa. Jako lidé ani nepochopíme plnost toho, čím vlastně můžeme být, dokud se alespoň jednou pořádně neseznámíme s kočkovitými šelmami, lvem, tygrem, kočkou atd. Teprve když se ponoříte do ladnosti jejich pohybů, neslyšného našlapování, pružného běhu, plynulých změn směru, skoků

1 kotrmelců, do jejich síly a ohebnosti, si uvědomíte, jak prožhnuté, prosycené životem, eurytmické jejich pohyby jsou. Tak uvolněné při bdění, tak do sebe sbalené ve spánku. Nikde není ani náznak ztuhnutí. Dokonce i drápy jsou pohyblivé. (Zkuste si představit, že byste dokázali zatahovat nehty.) A pak dovádění a mazlení, válení se, otírání se o nohy. Stačí se podívat na kočku domácí. Přidejme ještě hry s předměty, s pírkem nebo míčkem či papírovou koulí, chňapání po mouchách v letu i chůze po úzkém plotu, to vše s neuvěřitelnou grácií. A jako protiklad: klid, nekonečné vychutnávání slunce. Žádné zvíře nemá tak bohaté výrazové prostředky jak mimické, tak celého těla. Žádné není tak uklidňující, když se klidně poddává vaší hladící ruce, a žádné vás

tak nevyleká, když prudce zasyčí s nahrbeným zády a naježenými chlupy. Žádné nedokáže tak ostře seknout packou a tak jemně něco se zataženými drápky ohmatávat. Zdánlivě neúnavný lezec po stromech. A pak něco, co by mohlo být vrcholem stvoření: kočka sedící na okně s ocasem obtočeným dokola. Takovými požit- káři by měly být všechny smyslové orgány, měly by umět příst blahem. Nesmíme ale zapomínat, že lev je především šelma, která musí dokázat obrovskou silou strhnout svou kořist. Taková lví síla patří ke každému zájmu. Ve vzájemném braní a dávání chceme *chápat* i být *chápáni*. Na závěr se ještě jednou pozorně podívejme na ten podivuhodný proces: první smysl se zevně vytratil, ale jeho schopnost všestranného zájmu se transformovala do všech ostatních smyslových orgánů. I on sám se přeměnil: z jednoho koncentrovaného orgánu se rozprostřel po celém povrchu lidského těla: vývoj z centra k periférii. Pro tento proces existuje jeden velkolepý předobraz: Nový zákon vypráví o křtu v Jordáně, při němž se bytost Kristova spojila s lidskou bytostí, s třicetiletým Ježíšem. Božská bytost se stala lidskou bytostí a působila mezi lidmi. Po dvou a půl letech došlo k událostem velikonočního týdne: zradě, ukřižování, sestupu do podsvětí (které nazýváme také peklem) a zmrtvýchvstání. Po čtyřicet dní pak zůstal zmrtvýchvstalý Kristus s apoštoly a předával jim své hluboké esoterické učení. Byl, třebaže nadsmyslově, v jejich středu. Když pak od nich náhle odešel (čtvrtek Nanebevstoupení), apoštolové upadli do hluboké opuštěnosti a duševního chladu. Desátého dne této duševní zimy - padesátý den po zmrtvýchvstání - přichází útěcha v podobě vylití Ducha svátého. Je letniční neděle, řecký *pentekoste*, což znamená padesátý den. Duch přichází z periferie, jak to vyjadřují i ohnivé jazyky, jež sestupují na hlavy apoštolů. Každý z nich nyní mluví svou řečí, a přece jim všichni rozumějí. Ohnivé jazyky jsou obrazem entuziasmu. Teprve nyní jsou apoštolové schopni naplňovat svá poslání, nést tento oheň dál, každý podle svých vlastních schopností. Teprve nyní se stali apoštolové v pravém smyslu slova. Ve vývoji smyslových orgánů nacházíme podobný postup od centra k periférii. Smyslové orgány se staly velkými učiteli lidstva. Každý smyslový orgán mluví svou

vlastní řečí, a přece si vzájemně rozumějí a tvoří jeden společný kruh.

Chtěl bych tuto kapitolu uzavřít dvěma „básněmi“, v nichž lze prožít, jak různorodé může být to, co se rodí ze smyslu pro teplo. První je od Friedricha Nietzscheho z jeho *Radostné vědy* (1882), její název *Ecce Homo* znamená „Hle, člověk!“. Jsou to slova Pilátova, když vyvádí Ježíše Krista před shromážděné Židy (B21, J 19,5); Pilát sám zažívá něco z pravé bytosti Kristovy (viz Mt 27,18nn). Druhá je jednou z prúpovědí Rudolfa Steinera pocházející z posledního roku jeho života.

Ecce Homo.

Vím, kde život má svůj pramen!

Nenasytně jako plamen žhnu a
stravuji se sám.

V světlo změním, po čem
sáhnu, v uhel, z čeho se zas
stáhnu: plamen jsem - to vím a
znám!

Každého z lidí chtěl bych
roznítit duchem všehomíra, aby
byl plamenem a ohněm bytost
svého bytí probudil.

Ti ostatní by chtěli ze
všehomíra vodu vyždímat, jež
plameny hasí a v mokru
všechno bytí v nitru utápí.

Ó radosti, když plamen člověčí
plane i tam, kde stojí
nepohnutě! Ó hořkosti, když
bytost člověčí svážou tam, kde
v pohyb procitá.

Albert Soesman